

KUR'AN'IN ANA BABAYA İHSAN İLKESİNİN İTAATE DÖNÜŞÜMÜ VE GELENEĞE ETKİSİ*

F. Asiye ŞENAT KAZANCI**

TRANSFORMATION OF THE CONCEPT OF "BEING GOOD TO PARENTS" INTO "OBEDIENCE" AND ITS IMPACT IN TRADITION

Behaving kind to parents, making them happy, serving their needs is considered important by Islam as the other religions also do. This service especially becomes an important condition in the old age period. This natural demand has turned to dependence by widening the limits of the word "obedience". An obedience of making all of the things wished by the parents' obstacles the development of the personality. The Quran wants to respect to parents but did not want a life dependent to them like a satellite. It is possible that a person can take and apply his decisions himself and have a good relationship with his parents at the same time.

GİRİŞ

İtaat kültürü, Türk toplumunun karakterini belirleyen temel unsurlardan birisidir. Anne-baba evlâdından, erkek karısından, patron işçisinden, amir memurundan, öğretmen öğrencisinden, komutan askerinden, buyruk ve yönlendirmelerine tâbi olmasını beklemekte, bu gerçekleşmediğinde ortaya çıkan durum, itaatsizlik olarak tanımlanmaktadır. Belirtilen ilişki ağlarında pürüzler ortaya çıkartan itaatsizliğin, olumsuz bir manaya sahip olduğu bilinmektedir.

Kurallara uymanın ve iletişim halinde olduğumuz insanların beklentilerini cevaplamamanın olumlu birer değer olduğu açıktır. Özellikle kurallar koyan otorite itimat telkin ediyor, kararları ve yönlendirmeleriyle duyulan güvene liyakatini izhar ediyorsa, bu otoriteden sadır olan kurallara uymanın kolay anlaşılır bir tutum olacağı kabul edilmelidir. Herkes her konuda otorite olamayacağına göre bu durumda itaat, hayatı kolaylaştıran işlevsel bir rahatlığı da kendi içinde taşıyacaktır.

Ne var ki, toplumumuz düşünüldüğünde, yukarıda belirtilen iletişim ağında kendisine itaat bekleyen otoritede, sözü edilen evsafı aramak olağan değil, lüks bir beklenti sayılmalıdır. Vakıanın tanıklığıyla bilinmektedir ki; sadece itaat edilmesi gereken konuma ulaşmış olmak (anne-baba, koca, patron, amir, komutan olmak) diğerlerinden itaat beklemek için gerekli ve yeterli şart sayılmaktadır. Bu durumun

* Bu makale, Kur'an ve Gelenek Açısından İtaat Olgusu" adlı doktora tezinin ikinci bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, senatkazanci@selcuk.edu.tr.

doğal sonucu olarak “tek adam” zihniyeti ile alınan kararlar ve kendilerine rağmen bu kararlara uymaları beklenen “mutî”ler de tabloya eklenirse, itaat kültürüne ait egemenlik alanının bir betimlemesi yapılmış sayılabilir.

Genel çizgileri gelenekler tarafından belirlenen itaat kültürünün elbette birtakım dini referansları da vardır. Allah’a, O’nun elçisine, söylem ve eylemi itibarıyla bu elçiye bağlı kalması kaydıyla ulu’l-emre itaat gibi, açıkça Kur’an tarafından emredilen görevlerin yanı sıra, toplumsal anlama/anlamlandırma çerçevesinde ana-babaya ve kocaya itaatin de dinî birer vazife olarak telâkki edildiği bilinmektedir. İnsana itaat söz konusu olduğunda, ulu’l-emre itaat için getirilen kaydın, bu son iki ilişki ağında ciddi bir tutarlılıkla takip edilmediği rahat gözlemlenebilir bir vakiadır. Bize göre, ana-babaya ve kocaya itaat konusunun temel sorunları, Allah’ın emrettikleri ya da yasakladıklarının uygulamaya sokulmasından çok, günlük hayattaki sıradan meselelerde, otorite sahibinin kendi isteğine tâbi olunması konusundaki ısrarı etrafında dönmektedir. Daha çok meşru taleplerin çatışması sonucunda oluşan gerilim ortamında, her iki tarafın da kazanmasıyla sonuçlanabilecek pek çok mesele, taraflardan sadece birinin kazanımıyla çözümlenmekte, bunun sonucu olarak da kaybeden tarafta oluşan kırgınlık, güvensizlik, karamsarlık, isyan vs. pek çok olumsuz duygu, aile ilişkilerine zarar vermektedir. Söz konusu yaklaşımın aile kurumunu yıpratıcı etkilerinden korunmak için öncelikle ana babaya ve kocaya itaatin dini bir görev olup olmadığını sorgulamak gerekmektedir. Ayrıca bugün zihinlerde şekillenen itaat kavramı ile Kur’an’ın müminlere bir görev olarak yüklediği itaatin aynı şey olup olmadığı da, cevabı bulunması gereken bir diğer önemli sorudur. Biz şimdi çalışmamızın bu bölümünde, bu ikinci sorudan başlayalım ve konuya bir hazırlık olması açısından, itaat kelimesinin semantik tahlilinden elde ettiğimiz sonuçları kısaca özetleyelim.

İTAAT KELİMESİNİN SEMANTİK TAHLİLİ ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın bu bölümünde her şeyden önce itaat kelimesinin bugün zihinlerde çağrıştırdığı mana ile, bir Kur’an kelimesi/terimi olarak kaynağındaki kullanımı arasındaki farkı belirtmek zorunludur. *Alınan emre uyma, emre uygun davranma, boyun eğme, söz dinleme*, sözlüklerde itaat kelimesinin karşısında bulunan açıklamalardır.¹ “İstemememize karşın, biri öyle istediği için bir davranışta bulunmak” olarak da tanımlanan² itaat kelimesine çizilen anlam çerçevesinde yer alan kelimelerin pasif bir karaktere sahip oldukları görülmektedir. Bu anlatımlarda ifade edilen itaatin, dışadönük (dıştan güdümlü) ve baskıya dayalı olduğu kabul edilir.³ Oysa lugavî kaynaklarda kelimenin köküne doğru kısa bir yolculuk, bu iki özelliğin orijinal olmadığını, ciddi bir anlam erozyonu sonucu kelimeye eklemendiğini açıkça gösterecektir.

İtaat kelimesi, *bir şeyi isteyerek, gönül rızasıyla yapmak* anlamındaki طوع kökünden gelmektedir. Kur’an tarafından pek çok türevi kullanılan kökteki bu temel mana,

¹ Ağakay, M. Ali, *Türkçe Sözlük*, T.T.K. Basımevi, 5. basım, Ankara, 1969, s. 384; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s. 560; Özön, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap-Aka Kitabevleri, 6. basım, İstanbul, 1979, s. 404; Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayınları, 11. basım, İstanbul, 1996, s. 565.

² Gürses, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, (Freedman-Sears-Carlsmith'ten naklen), Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 36.

³ Fromm, Erich, *İtaatsizlik Üzerine*, çev.: Ayşe Sayın, Kariyer Yayınları, İstanbul, 2001, s. 10- 11.

yumuşak davranmak,⁴ mâni olmamak,⁵ birini takip etmek,⁶ birine uymak⁷ ifadeleriyle açıklanan اطاع fiilinde olduğu gibi, kökün diğer müştaklarında da takip edilebilmektedir. Kur'an,⁸ bu fiili söz dinleme anlamında vahiy sürecinin sonuna kadar kullanmıştır. Dikkatle incelendiğinde söz konusu fiille, otorite karşısında boyun eğmeyle bütünleştirilecek buyurgan bir anlatım oluşturulmadığı görülecektir. Bu bağlamda içinde yaşadıkları toplumun fertleri üzerinde kabul görmüş bir otoriteleri olmadığı aşikâr olan ve istiskâle uğrayan peygamberlerin, kendilerine bugünkü yaygın manada "itaat edilmesini" istemedikleri, muhataplarını ikna etmeye çalışırken kullandıkları (فاتق، الله و اطيعون) Allah'tan sakının ve bana uyun" şeklindeki cümlelerinin de boyun eğme anlamında bir teslimiyet beklentisi içermediği hatırlanmalıdır.⁹ Öte yandan Hz. Peygamber'in önemli bazı kararlarda müminlerin birtakım isteklerine tâbi olması halinde, olumsuz durumların ortaya çıkacağını bildiren âyette¹⁰ itaat kelimesinin (لو بطيعكم) söz dinleme, tâbi olma anlamında kullanılmış olması da bu cümledendir.

Medine döneminden itibaren, söz dinleme ve tâbi olma anlamını açacak şekilde ve otorite karşısındaki tutumu belirleyen bir ayrıcalıkla, emir sıygasında gelen "Allah'a ve Resul'e itaat edin." ibareleri,¹¹ artık itaat kelimesinin bir terim anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Salât, zekât, küfür kelimelerine terim anlamı yüklenmesinde olduğu kadar net takip edilemese de, itaat kelimesinin söz konusu âyetlerde, Mekke dönemindeki kullanımından farklı olarak yeni bir boyut kazandığı açıktır. Allah ve Resulü'ne itaat emrinin gelmesiyle birlikte, bu konu artık Kur'an'ın temel kavramlarından biri olmuştur. Söz konusu emrin akabinde müminlerin vasıfları içinde zikredilen¹² itaatın, imanın ayrılmaz unsurlarından biri olduğuna ilişkin vurgu gitgide kuvvetlenmiş ve karşısına "isyan" yerleştirilmiştir.¹³ Bu bağlılığı gösterenlerin güzel akıbetlerinin bildirilmesi, Allah'a ve Resulüne isyanın ise kayıp olarak nitelendirilmesi gibi vurgularla itaatle iman, isyan ve yüz çevirme ile inkâr neredeyse aynı manada kullanılmıştır.¹⁴

Faiz yememe,¹⁵ içki içmeme,¹⁶ Allah'tan korkup doğru söz söyleme¹⁷ ve miras

⁴ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed, *Lisânu'l-Arab*, I-IV, Dâru Sadr, Beyrut, Trz., VI,, s. 240.

⁵ ez-Zebîdî, Ebu Feyz, Muhammed Murtedâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâlîri'l-Kâmus*, I-X, Beyrut, Dâru'l-Fikr, Trz., VII, 444.

⁶ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah, Tâcu'l-Luğa ve Sıhahul-Arabiyye*, I-VI, Thk.: Ahmed Abdulgafûr Attar, Kitâbu'l-Arabî, Kahire, 1956, III, 1256.

⁷ Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya, *Mu'cem Mekâyisil-Luğa*, Thk.: Abdusselam Muhammed Harun, I-VI, Dâru'l-Ciyl, Beyrut, Trz., III, 431.

⁸ Biz bu çalışmada, semantik tahlile sağlayacağı bütün katkıya rağmen, kelimenin hadis kaynaklarındaki kullanımına yer veremiyoruz. Bahsi geçen kaynaklarda yaptığımız ön araştırmalar, buralardaki kullanımın Kur'an'ın tetkik edilmesiyle ulaşılan sonuçtan çok farklı bir boyut taşımadığı kanaatine sahip olmamızı sağlamıştır.

⁹ Âl-i İmrân (3) : 50; eş-Suarâ (26) : 108, 110, 131, 144, 163, 179; Nuh (71) : 3.

¹⁰ el-Hucurât (49) : 7.

¹¹ Âl-i İmrân (3) : 32, 132; en-Nisâ (4) : 59; el-Mâide (5) : 92; el-Enfâl (8) : 1, 20, 46; en-Nûr (24) : 54, 56; Muhammed (47) : 33; el-Mücadele (58) : 13; et-Tegâbun (64) : 12, 16.

¹² en-Nisâ (4) : 69; en-Nûr (24) : 51, 56; el-Ahzâb (33) : 33; el-Mücadele (58) : 13; et-Tegâbun (64) : 16.

¹³ Âl-i İmrân (3) : 33, 112.

¹⁴ en-Nisâ (4) : 13-14, 69-70; en-Nûr (24) : 52, 54; Muhammed (47) 33; el-Feth (48) : 16-17.

¹⁵ Âl-i İmrân (3) : 130-132.

¹⁶ el-Mâide (5) : 90-92.

ahkâmındaki sınırlamalara uyma¹⁸ gibi konuların hemen ardından itaat istenip, bunun olumlu sonucunun bildirilmesi ve bu sorumluluklara sahip çıkmamanın bir bedelinin olduğunun hatırlatılması, müminlerden istenen duyarlı tavır vurgulaması açısından önemlidir. Bu noktada tıpkı inanma ya da inanmama konusunda, sonuçlarına katlanmak kaydıyla insanların özgür bırakılışına benzer bir durum, hemen göze çarpmaktadır. Söz konusu hal, bir yandan itaat ile imanın birbirine yaklaşmasını, öte yandan itaatın hür iradenin ürünü olarak ortaya çıkmasını teyit etmektedir. Allah'a ve Resulü'ne itaat istenmesinin hemen ardından bu talep karşısında kayıtsız kalanlara, Hz. Peygamber'in bir zorlayıcı değil, sadece bir elçi olduğunun hatırlatılması da, bu bağlamda değerlendirilmelidir.¹⁹

Sonuç itibariyle itaat kelimesinin hem günlük dilde, hem de dini terminolojideki kullanımıyla, Kur'an'daki kullanımı arasında ciddi farklılıklar bulunduğu göze çarpmaktadır. Kelimenin kökündeki irade motifini silikleştirerek, yerine pasifize edilmiş bir tâbi olma manasını hâkim kılan bu farklılık, dinî, siyasî ve toplumsal birçok girift akis yaratmıştır. Bu yansımaların en etkinlerinden birinin izleri ailevi ilişkilerde takip edilebilmektedir.

İnsanın en temel iki ihtiyacı konumundaki ait olma ve birey olmanın ilk eğitimi ailede alındığı ve söz konusu iki kavrama ilişkin ilk yaşantılar ailede edinildiği için, bu çalışmada özellikle ana babaya gösterilmesi gerektiği iddia edilen itaat konusu öncelenmiştir. Zira burada kazanılan öğretiler, diğer itaat ilişkilerine de yansımakta ve bunları da, aynı anlama ve anlamlandırma çerçevesi içine çekmekte, bu noktadaki hatalar fark edilse bile değişim çok emek gerektirmektedir. Anne babasıyla, otoritenin emirlerini yerine getiren kişi olarak bir iletişim kuranlar, kendi evliliklerinde de, diğer sosyal ilişkilerinde de, aynı emir-komuta zincirini korumaktadırlar. Toplumumuzdaki demokrasi deneyimlerinin sürekli kesintiye uğratılması geleneğinden, dinî yaşantılardaki doymamışlık hissine, zoraki evlilik hikâyelerinden, özgüveni zedelenmiş bireylerden müteşekkil toplumun kararsızlık ve yönsüzlüğüne kadar pek çok siyasî, sosyal vakıayı anlayabilmek için, ana baba evlât arasındaki iletişimin evsafına yakından bakmak gereklidir.

TOPLUMSAL İLİŞKİ AĞINDA ANA BABAYA İTAAT

Ana baba ve evlâtlarımızı seçemeyişimiz, insanın "insan olma" yolundaki eğitiminin önemli sınırlamalarından biridir. Geçimsiz eşten boşanmak, ilişkide aşılabilir sıkıntı yaşandığında arkadaştan, patrondan, amirden, öğretmenden vazgeçmek imkân dâhilindedir. Ancak kişilikler arasında ne kadar uyumsuzluk olursa olsun, ne kadar ciddi sorunlar yaşanırsa yaşansın, anne baba ve evlâtlardan vazgeçmek mümkün değildir. Bir başlangıcı olan, ama nihâyeti olmaması hasebiyle sonsuzluğa uzanan bu ilişki ağı, ancak karşılıklı sevgi, şefkat, bağlılık, sorumluluk ve emek verişle layık olduğu anlamı kazanabilecektir.

Hem vazgeçilmez olan, hem de en güzel sûrette devam ettirilmesi gereken ebeveyn-evlât ilişkisinde ilk sorumluluk ana-babaya ait görünmektedir. Eğitimin en kolay ve en etkili yöntemi olarak "model alma"nın, öncelikle aile içi ilişkilerde geçerli olduğu bilinmektedir. Ne var ki; fiziksel olarak anne baba olmanın, doğru model oluşturabil-

→ →

¹⁷ el-Ahzâb (33) : 71.

¹⁸ en-Nisâ (4) : 13-14.

¹⁹ en-Nisâ (4) : 80; en-Nûr (24) : 54; et-Tegâbun (64) : 13.

mek için yetmediği de tecrübe ile sabittir.

Ana baba sorumluluğunu yüklenmenin fitrî yönü, ancak sağduyu ve doğru bilgi ile taçlandırıldığı takdirde ebeveynlere rehber olabilecektir. Yoksa dış etkenlerden olumsuz etkilenmiş ebeveynin fıtratı, "iyi model olma" bir yana, çocuğun çaresizliği ve bağımlılığının da etkisiyle telafisi ve tedavisi neredeyse imkânsız pek çok soruna neden olabilir. Ebeveynleri tarafından sokağa, hatta çöplüğe bırakılan, kimi zaman öldükten sonra, kimi zaman da donmak üzereyken bulunan, karakola, camiye, hastaneye terk edilen günlük bebekler, sokaklarda dilendirilen, sanayi çarşılarında boğaz tokluğuna çalıştırılan ufak çocuklar, başlık parası karşılığında güya evlendirilen, aslında satılan genç kızlar, sadece fiziksel ihtiyaçları karşılanarak hayata salınan gençler vb. örnekler, ebeveyn olmanın öğrenilebilir yanına yapılan vurgunun azlığına işaret etmektedir.

Ebeveyn olma sorumluluğunu taşıyamamış bireylerin çocuklarına yaklaşımlarına ait belki de uç sayılabilecek bu gibi örnekler bir yana bırakılsa bile, toplumsal skalada normal kabul edilen uygulamaların çoğunun ciddi sorun üretme potansiyeline sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmada normal kabul edilen uygulamalar esas alınacaktır.

Türk toplumunun genel aile yapısı göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynin çocuğun küçükken ne giyeceğinden başlayıp, hangi okula gidip, kiminle arkadaş olacağıyla devam eden, hangi üniversitede hangi bölümü okuyacağına, kiminle evleneceğine, hangi işi yapacağına kadar varan bir süreçte son sözü söyleme yetkisine sahip olduğu bilinmektedir. Anne babanın tecrübesinden istifade etmekle ifade edilecek bir durumdan çok ötesine işaret eden bu vakıada, kendileriyle ilgili kimi önemli kararları ailelerine bırakan/bırakmak zorunda kalan evlâtlar, bizim toplumumuzda olumlu sıfatlarla anılırlar.

Ancak bu noktada sağlıklı ve anlaşılabilir bir cevabı henüz aranmamış/bulunmamış soru, ana baba ve evlâdın meşru taleplerinin çatışması durumunda, önceliğin ne sebeple, kime ait olacağıdır. Evlâdın kendi istediği şey tamamen meşru olsa da, sözgelimi a şahsıyla değil, b şahsıyla evlenmeyi, a okuluna değil de, b okuluna gitmeyi tercih etmesi gibi durumlarda, ana babasının isteğini zoraki de olsa benimsemesinin dini bir görev olduğu yönündeki genel kabul, yukarıda betimlemesi yapılan döngünün tekrarını kolaylaştırmaktadır. Çünkü bugün, hakim paradigmaya ait bir değer olarak itaat, evlâda yaşıyla uyumlu sorumluluklar vererek yetenekler geliştirilmesini, bu arada da kimi hatalar yapmasını ve bunları düzeltmenin yolunu öğrenerek, hayatta işine yarayacak donanımlar elde etmesini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde zorlaştıran/engellenen vasfından çok, sorunları "kısa sürede çözümleyen" yönüyle değerlendirilmektedir.

Elbette bunları ifade etmek, evlâtların her önemli karar aşamasında tamamen kendi istekleri doğrultusunda davranmasına izin vermek anlamına gelmemektedir. Ebeveynin çocuğuna karşı en önemli sorumluluklarından biri, hiç şüphesiz sınır koymak, rehber olmak, doğruya yönlendirmek, göz göre göre fahiş hatalar yapmasına mani olmaktır. Sınırlar koymanın, gerçekleştirilmesi mümkün olan ve olmayan istekleri birbirinden ayırt edebilmek için çocuğa harika bir eğitim fırsatı sunduğu açıktır. Bu noktada sorun, herhangi bir davranışa getirilen sınırlamaya ilişkin nedenlerin, en küçük yaşından itibaren, anlayabileceği bir dille çocuğa açıklanmamasından kaynaklanmaktadır. Çocuğu ikna ederek sonuca ulaşma yerine, yersiz otorite kullanımına yönelerek meseleyi çözmek, kısa vadede çok pratik, ancak zararları çok

sonra ortaya çıkan bir davranış modelidir. Ebeveyn otoritesini, bütün ikna faaliyetlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra ve "bunun gerekliliğinin ancak ileride anlaşılacağı" yolunda bir açıklamayla kullanmak doğru davranıştır. Ne yazık ki anne babaların bu kadar sabırlı davranmadıkları ve en son sözü, ilk anda söylemeye yatkın oldukları gözlemlenmektedir. Bizim kanaatimize göre, itaat kültürünün ana baba çocuk ilişkisi bağlamında yetersiz kaldığı nokta burasıdır.

Ana baba açısından, sınırlar koyarak çocuğu güzelliklere yöneltmekle başat bir diğer vazife, onu hayata hazırlamak, sorumluluk, hak ve görevlerinin farkında olarak kendi biricikliğini oluşturmasına ve ifade etmesine izin vermektir. Bu ikisi arasındaki denge kurulamadığında, yönetmek, başıboş bırakmak ile rehber olmak arasındaki fark ortaya konamamaktadır. "Çocukların anne babalarını her konuda bilge zannetmeleri normaldir, anormal olan anne babanın da kendilerini öyle kabul etmesidir." hükmüyle özetlenebilecek süreç, burada örneklendirmeye ihtiyaç hissettirmeyecek kadar çok sıklıkla tekrarlanıp durmaktadır. Kaldı ki; bizim bu çalışmada ana babasına itaatini sorgulayacağımız evlât, ebeveyni tarafından kişilik eğitimine tâbi tutulma yaşını çoktan geçmiş, mükellef ve yetişkin bir bireydir.

Ebeveynin kendi yanlarında kuzu gibi davranması için yetiştirdikleri evlâtlarının, başkaları yanında şahin kesilmesini ümit etmeleri --ki bu çoğunlukla karşılıksız kalan bir talep olur- yukarıda ifade edilen paradoksu açıklaması açısından manidardır. Zira 5,15 hatta 25 yaşında kendi ebeveynleri tarafından yönetilen gençler, 35 yaşında olsa olsa kendilerinden zayıfları "güdebilecek" yeteneğe sahip yetişkinler olabilirler. Güçlerin eşitlenmesi ya da dengenin kendileri aleyhine bozulması durumunda ise çoklukla, ilk kazanılan model davranışa dönülecektir. Yönetme/yönetilme modunda takılı kalmış bu iletişim dili, şüphesiz çok yaygın, ama bir o kadar da hastalıklıdır.

Hiçbir zaman açıkça itiraf edilemese de biz, ana babaların da ilerleyen yıllarda evlâtlarını yönetmekten yorulduklarını düşünüyoruz. Onlar da otoriteyi koruma telaşına düşerek, sadece kendilerini değil, çocuklarının da hayatını yönetmeye talip olmakla kaldıramayacakları yükler altına girmektedirler. Üstelik bu esnada çocuklarıyla ilişkileri, kalitesini sürekli yitirip durmaktadır.²⁰

Ana babaya bağlılık ile bağımlılık arasındaki farkın açıkça belirtilemediği bu ilişki ağında, temel referans noktası sadece gelenek olarak ifade edilseydi, sorun üreten noktaları tespit ve tedavi etmek çok daha az sancılı bir süreç içinde gerçekleştirilebilirdi kanaatindeyiz. Ne var ki; itaat kültürünün ebeveyn-evlât boyutunda din, temel referans kaynağı olarak görülmektedir. En meşhur metaforunu,²¹ Hz. İsmail'in kurban edileceğini öğrendiği andaki teslimiyetinin oluşturduğu bu kültün, ağırlıklı olarak ana baba için hak, evlât içinse görev hanesine atıfta bulunduğu açıktır: "Mesut ve bahtiyar olan kimseye ana babaya itaat etmek ve onların emirlerine boyun eğmek gereklidir."²² "Anne ve babaya itaat Allah'a (c.c.) itaattir. Anne ve babaya hayır ve iyilik yapmak ibadettir, anne ve babaya itaat, Allah'a (c.c.) itaat şartına bağlanmıştır."²³ cümleleriyle

²⁰ Yörükoğlu, yaptığı bir araştırmada, gençlerin aileleriyle en önemli sorunlarının; çocuk yerine konmak, baskıcı ve katı tutum, anlayışsızlık, hoşgörüsüzlük, sorumluluk verilmemesi, alınan kararlara katılmama, çok karışılmak olduğunu belirlemiştir. Bkz: Yörükoğlu, Atalay, Gençlik Çağı, Ruh Sağlığı ve Eğitimi ve Ruhsal Sorunları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985 s. 127.

²¹ Kotku, Mehmed Zahid, Ana Baba Hakları, Seha Neşriyat, İstanbul, 1983, s.46-47.

²² Kınalızâde, Ali Efendi, Devlet ve Aile Ahlâkı, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, Tarihsiz, s. 146.

²³ Atalay, Halil, "Anne Babaya İtaat ve Hürmet", Mehir Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı Yayın Organı,

başlayıp “Eğer onlar senin ehlini, karını terk etmeni isteseler, hemen hiç de tereddüt etmeden, böyle şey olur mu demeden terk etmelisin. Bu senin saadetin bakımından çok önemlidir.”²⁴ noktasına ulaşan mesajların son derece etkili oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda, sıradan bir tartışmayı “tatlıya” bağlayan “evlâtlıktan reddetme, sütünü haram etme, hakkını helal etmeme” cümlelerine muhatap olan, kendi tamamen meşru isteği ile ebeveyninin hoşnutluğunu kazanma ihtiyacı arasına sıkışmış gençlerin durumu hatırlanmalıdır.

Anne babaya hürmet gibi, dinî-ahlâkî müsellemler bir gerçekten yola çıkarak, insan için vazgeçilmez olan aile ilişkilerindeki doğallık ve içtenliği zedeleyen sonuçlara ulaşmak, çok ağır faturaları olan bir toplumsal hata olarak telakki edilmelidir. Şâyet bu hata gelenek olarak korunup ısrarla devam ettirilecekse bile, söz konusu yaklaşımın dinî referanslardan beslenmesine mâni olmak zorunludur. Biz çalışmamızın bu bölümünde Kur'an bağlamında ebeveyn-evlât ilişkisi için olabildiğince ana hatlarıyla bir çerçeve çizmeyi istiyoruz. Bu yapıldıktan sonra, itaat kültürünün dinî argümanları ne ölçüde başarıyla yansıttığı daha net olarak değerlendirilebilecektir.

KUR'AN'DA ANA BABALARA EVLÂTLARI İLE İLGİLİ OLARAK BİLDİRİLEN GÖREVLER

İnsanın sürekli insanla imtihan edildiği, bir insanın yaptıkları ya da yapmadıklarıyla güldürüldüğü ya da ağlatıldığı dünya hayatındaki ilişki ağlarının en temeli şüphesiz, anne babanın evlâdına yönlendirdiği kabul ya da reddetme davranışlarıdır. İnsana kendini tanıtan Kur'an da, rahatlıkla tahmin edileceği üzere bu konuda veriler sunmuştur. Burada, konuyla ilgili detaylara girmeden önce, Kur'an'ın ana baba evlât ilişkileriyle ilgili ve çalışmanın anlam çerçevesini belirleyecek önemli bir uyarısı üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Aile içi ilişkilerin imtihan olduğunu, öncelikle anne babalara hatırlatan âyetler,²⁵ hayatı kurgulamada esas alınacak değer açısından önemli bir uyarı içermektedir. Evlâdını ona kimin bahsettiğini hiç unutmamacasına hatırlatmayı amaç edindiğini düşündüğümüz bu âyetlerde, ilgi ve sevgide ehem ile mühime doğru karar verme istenmektedir. Biz, anne baba olma sürecinde, diğergamlık, fedakârlık, Allah'a ait bir özellik olan “almadan verme” ve koşulsuz sevme gibi “insan olma” yolunda paha biçilmez değerlerin eğitiminin bütün doğallığıyla alınmasıyla, Kur'an'ın bahsettiği imtihan arasında bağlantı kurulabileceğini düşünüyoruz. Söz konusu değerlerin eğitimi başarıyla alan ebeveyn, yavrularına gösterdikleri ihtimamı, Allah için yapılan bir hizmet olarak görecektir, dolayısıyla diğer bütün güzel amellerde olduğu gibi O'nun hoşnutluğundan başka mükâfat aramayacaktır.

Ana babanın hayata gelinmesine vesile olmasına yahut çocukların dünya hayatının meyvesi olarak adlandırılmasına rağmen, hayat yolunda birbirlerinin değil, Allah'ın elinden tutarak yürümeyi öğütleyen bu ibarelerle bireyselliğin altının da çizildiğini düşünüyoruz. Oldukça titiz bir fikrî ve kalbî üretim sonucu oluşacak bu hassas dengeye göre, ailevi ilişkilere gereken değer ve emek verilecek, ancak bütün bu ilişkilerin gerçek müsebbibi unutulmayarak, aile fertleriyle yarın ahirette gerçekleşme-

→ →

İlkbahar,1999, sy. 3, s. 50 -53.

²⁴ Kotku, Ana Baba Hakları, s. 56.

²⁵ Âl-i İmrân (3) : 14; el-Enfâl (8) : 28.

si mümkün ayrılmaya hazır bulunularak, gerçek dost ve yârin kim olduğu²⁶ asla akıldan çıkarılmayacaktır. Çocukluk içinde birlik olarak adlandırabileceğimiz bu denge, dünyaya tek tek geldiğimiz gibi, tek tek gideceğimizin ve yine tek başına hayatımızın hesabını vereceğimizin²⁷ neticesidir. "Son" sınavdan iyi bir sonuçla çıkabilen ebeveyn ve evlâtlar, hak ettikleri güzellikler içinde yine bir araya geleceklerdir.²⁸ Herkesin eyleminden tek başına sorumlu olması²⁹ ve kimsenin bir başkasının sorumluluğunu üstlenmeyişi de aynı bağlamda ele alınmalıdır.³⁰ Bu tek başına yüklenilecek sorumluluk, elbette hayata farklı bir kimlik bilinciyle bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Kur'an'ın, ebeveyn ve evlâdın birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını ifade eden âyetlerinde, iki farklı anlatım tarzı kullanması, bu bölümde dikkat çekilmesi gereken bir diğer konudur. Anne babalara evlâtlarıyla ilgili sorumlulukları bildirilirken, temel ilkelerin hatırlatılmasıyla yetinilmiş, duygusal bir anlatım yerine, mantık örgüsünün daha belirgin olduğu bir dil kullanılmıştır. Öte yandan anne babalarına karşı takınmaları gereken tutum son derece ayrıntılı bir şekilde, duygusal ve dokunaklı bir dil kullanılarak evlâtlara bildirilmiştir. Bu durum, evlâtların görevlerinden bahseden âyetlerin hacimce belirgin bir şekilde artmasına da yol açmıştır.

Kanaatimize göre, Kur'an'ın anne babalık yerine, evlât olmanın gerektirdikleri üzerinde daha çok durmasının nedenlerinden birini, anne babalarda potansiyel olarak varlığını kabul ettiği fitrî yönelişe güvenmesi/güvenmek istemesi ile açıklamak hata olmaz. Bu noktada yetişkin birer birey olarak ebeveynin sorumluluklarının bilincinde olacakları, Kur'an tarafından ilke olarak kabul edilmiştir diyebiliriz. Öte yandan, hayatının en zayıf zamanında kendisine yardımcı olmuş ebeveyne, onların hayatının en zayıf anı geldiğinde destek olma bilincinin evlâtta yerleştirilmesi amacıyla dokunaklı bir anlatıma başvurulduğunu düşünüyoruz. Bu açıklama, anne babanın bebeklik ve çocukluk döneminde yavruları için verdikleri emeğe Kur'an'daki onca atfı anlamlı hale getirmektedir. İnsanın hayatı kendi aslı değil, nesli üzerinden kurgulamaya meyyal yanı³¹ göz önünde tutulursa, Kur'an'ın iki farklı anlatımı neden seçtiği hakkında daha açık bir şekilde fikir yürütme şansı yakalanacaktır.

Ailevi ilişkilerdeki sorumlulukların anlatılmasında kullanılan dil farklılıklarına böylece değindikten sonra, Kur'an'ın üslûbunu kullanarak, gayet özet bir şekilde ebeveyne yüklenen mesuliyeti gözden geçirelim.

Evlâdın ana rahmine düştüğü andan itibaren sahip olduğu yaşama hakkına saygı göstermek, ebeveynin öncelikli görevidir.³² Çocuğun gerçek ebeveynine dair bilgilere herhangi bir şekilde müdahale etmemek ise, özenle yerine getirilmesi gereken görevlerden bir diğeridir.³³

Ebeveynlere yüklenen bir başka sorumluluk, dünyaya gelen bebeklerin beslenme ve korunma ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilidir. Annelerin iki yıllık bir

²⁶ el-Bakara (2) : 107, 130, 165, 257; Âl-i İmrân (3) : 68; el-En'âm (6) : 70; el-A'râf (7) : 196; Hûd (11) : 90; el-Burûc (85) : 14. Konuyla ilgili olarak burada işaret edemediğimiz çok sayıda âyet vardır.

²⁷ el-En'âm (6) : 94.

²⁸ er-Ra'd (13) : 23; el-Mümin (40) : 8; et-Tûr (52) : 21.

²⁹ et-Tûr (52) : 21; el-Haşr (59) : 18.

³⁰ el-En'âm (6) : 164; el-İsrâ (17) : 15; el-Fâtır (35) : 18; ez-Zümer (39) : 7; en-Necm (53) : 38.

³¹ Cüceloğlu, Doğan, *İçimizdeki Çocuk*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 103.

³² el-En'âm (6) : 140, 151; el-İsrâ (17) : 31; el-Mümtahine (60) : 12.

³³ el-Bakara (2) : 220; el-Ahzab (33) : 5; el-Mümtahine (60) : 12.

müddetle bebeklerini emzirecekleri bildirilmiştir.³⁴ Boşanma söz konusu ise ve anne bebeğini emzirmek isterse, annenin maişetini temin etmek görevi babaya verilmiştir.³⁵

Ana babanın evlâtlarının dinî eğitimine özen göstermesi de, önemli yükümlülüklerden biridir. Çocuklarına yumuşak bir dille dinin özünü ve hayata ilişkin tecrübelerini anlatan Hz. Lokman örneği burada hatırlanmalıdır.³⁶ Ayrıca çocukların ibadete devamları konusunda da özenli olmak gerekmektedir.³⁷ Görüldüğü gibi, ana babaların görevleri hakkında söylenenler, gayet öz ve ana çerçeveyi belirlemeye yöneliktir. Açıktır ki, ebeveyn olmanın bütün sorumluluğu, burada söylenenlerden ibaret değildir.

Bilgi ve bilinç düzeyine bağlı olarak her bireyin, ana baba olma sanatını öğrenmesi, hem kendilerinin, hem de nesillerin gelişimi için olmazsa olmaz bir değerdir. Kur'an'ın bu konudaki suskunluğunu çok zarif bir hatırlatma olarak değerlendiriyoruz. O, ancak sosyal yapıyla ilgili gerçekliklere değinmiş, anne baba olma sanatını öğrenme ve en iyi şekilde icra etme sorumluluğunu, susmak suretiyle bizlere tevdi etmiştir. Aksi takdirde, âyetlerde bildirilenleri, konu hakkında söylenenlerin son noktası olarak değerlendirmek, anne baba olmanın özünü, çocuğun sadece fiziksel ihtiyaçlarını temin etmek şeklinde anlamayı gerektirir ki; böyle bir anlayışla sağlıklı nesiller yetiştirilemeyeceği açıktır.

Kur'an'ın, boşanma noktasına gelenler de dâhil olmak üzere, bütün ana babalara, sonra da bunların ailelerine ve nihayet topluma vazettiği en genel prensip, kimsenin ailevî ilişkisinden dolayı zarar görmeyeceği bir yapının oluşturulması gerekliliğidir. Ne baba, ne de anne evlâdından dolayı bir zarara uğratılmalıdır.³⁸ Gücüyle orantılı olarak herkes iyi niyetle yapabileceğinin en iyisini yerine getirecek, daha fazlası ondan istenmeyecektir. Elbette bu prensip, ailevî ilişkilerde karşılıklı güvene dayanan bir iletişim ortamı oluşturulmasını zorunlu kılar. İlk elde maddî konular için düşünülebilecek bu ilke, aslında diğer mükellefiyetler için de söz konusu edilebilir. Ancak ısrarla belirtmek isteriz ki; kimsenin elinden gelenin fazlasından sorumlu tutulmaması; herkesin elinden gelenin en iyisini yapma gayretiyle beraber okunduğunda bir anlam ifade edebilir. Zira imkânlarını hiç zorlamadan "Ne yapayım, elimden gelen bundan ibaret." cümlesini söyleyen birisi için bu prensip, kolaya kaçmanın bahanesi de olabilir. Kur'an'ın, en iyiyi arama diye bir ilkeyi hiç zikretmeden, sadece "zarar vermeme"den söz ettiği cümlelerin satır arasında "Herkes, eşi ve çocukları için en iyisini diler ve olanca kuvvetiyle çalışır, dolayısıyla ondan bunun ötesini istemek, zulüm olur." ibaresini okumanın, Kur'an'ın aile ile ilgili öğretileriyle uyumlu olacağı kanaatini taşımaktayız.

KUR'AN'DA EVLÂTLARA ANA BABALARI HAKKINDA BİLDİRİLEN GÖREVLER

Evlâdına verdiği büyük emek ve sevgiyle özdeşleşen anne babaya hürmetin, onlara iyilik etmenin, sadece İslâm dininin değil, iman prensipleri ve diğer ahlâkî ilkeler gibi, insanlığa ilk peygamberden beri gönderilen özü aynı, ama şekli farklı din

³⁴ el-Bakara (2) : 233.

³⁵ et-Talâk (65) : 6.

³⁶ Lokman (31) : 13-19.

³⁷ Tâhâ (20) : 132.

³⁸ el-Bakara (2) : 233.

manzumesinin değişmez kaidelerinden biri olduğu açıktır. Tevrat ve İncil metinlerinde ana babaya hürmet göstermenin Allah rızası için olacağı söylenmiştir.³⁹ Kur'an da, gerek peygamberlerin ağzından dökülen cümleler halinde ya da onların bir vasfı olarak sunmak suretiyle,⁴⁰ gerekse önceki vahiylerde ana babaya iyilik ilkesinin varlığına atıflar yaparak⁴¹ söz konusu prensibin değişmezliğine dikkat çekmiştir. Öte yandan, Allah'a ibadet ile ana babaya ihsanı bir arada zikrederek, iki konu arasındaki bağlantıyı gözler önüne sermiştir. Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli konu, Kur'an'ın evlâtlara ana babalarına nasıl davranmaları gerektiğini bildirirken, itaat kelimesine yer vermeyişi ve ana babalara karşı eda edilmesi gereken vazifeleri ifade ederken "ihsan" ve "birr"den başka bir kelime kullanmayışıdır.⁴² İhsan ve birr'in ne gibi davranış modellerini içerdiği ise, çok zorlu bir emek verilmesine ihtiyaç duyulmaksızın Kur'an metninden anlaşılabilir.

Kur'an evlâtlara, ana babalarının küçük yaşlarında kendilerine verdikleri emeğin bir anlamda karşılığı olarak vazifelerini anlatmış, bunu yaparken de, her iki tarafın sahibi ve yaratıcısı olan Allah'ın garantörlüğünde bir yapılanmayı esas almıştır. Allah'a imanla ana babaya iyilik emrinin bir arada zikredildiği âyetler bize bunu ihsan ettirmektedir. Ana babaya ihsanın önemi, öylesine büyüktür ki; bu bahis Allah'a kulluk etmek ile beraber zikredilmektedir.⁴³ Bir canı dünyaya getirerek var etme sürecindeki emekleri, onların isimlerinin Allah'ın ismi ile beraber anılması ve onlara ihsan görevinin, Allah'a ibadetle yan yana zikredilmesi suretiyle onore edilmeleri sonucunu getirmiştir. Bu elbette büyük bir övgü, önemli bir paha biçmedir. Yaratıp yaşattığı için Allah'a şükretmeyi, yaşatma sürecindeki emeklerinden dolayı anne babaya teşekkür etmeyi âmir âyet de aynı şeyi söylemektedir.⁴⁴

Kur'an, sorumlulukların yerine getirilmesi konusunda ana baba arasında bir ayırım yapmamıştır. Hem anneye, hem de babaya aynı özenle muamele edilmesi gerekmektedir. Ancak yine de annenin evlâdına, babadan fazla ve farklı olarak verdiği emek de göz ardı edilmemiştir. Bu konuda özellikle doğum gibi güçlüğü çok açık, annelerin can pazarına girdikleri bir olaya ve hamilelik döneminin zorluklarına atıfta bulunmuştur.⁴⁵ Kadının çocuğu için uykusuz kalmasına, beslenme, sağlık, giyim gibi ihtiyaçlarını gidermek için sarf ettiği çabaya değil de, hamilelik, doğum ve emzirme gibi sadece anne olan bir kadının bilebileceği meşakatlere değinilmesi, manidardır.⁴⁶

³⁹ Matta, XV, 4; Markos, VII, 10; Luka, XVIII, 20; Efesoslulara Mektup, VI, 1; Koloselilere Mektup, III, 20. *Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit*, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2000.

⁴⁰ Meryem (19) : 14, 32; Nuh (71): 28.

⁴¹ el-Bakara (2) : 83.

⁴² el-Bakara (2) : 83; el-Nisâ (4) : 36, 62; el-En'âm (6) : 151; el-İsrâ (17) : 23; Meryem (19) : 14, 32; el-Ankebût (29) : 8; el-Ahkâf (46) : 15.

⁴³ el-Bakara (2) : 83; en-Nisâ (4) : 36; el-En'âm (6) : 4; el-İsrâ (17) : 23.

⁴⁴ Lokman (31) : 14.

⁴⁵ Lokman (31) : 14; el-Ahkâf (46) : 15.

⁴⁶ Annenin evlâdına yönelen emeğinde -çok zor da olsa- paha biçilebilecek, karşılığı hakkında fikir yürütülebilecek noktalara değil de, bir Allah'ın, bir de annenin bildiği meşakatlere değinilmesi ile mükâfatın sadece Allah'tan beklenmesi arasında bağlantı kuruyoruz. Bu ilke, aynı zamanda verilen hizmetin, çeşitli vesilelerle evlâdın başına kakılması *geleceğinin*, en küçük vesileyle "yemedim yedirdim" monoloğuna başlamamanın çirkinliğini de hatıra getirmektedir. Bizce, arkasından başa kakma gelecek bir sadakadansa, hiç vermemek yeğdir şeklindeki Kur'an ilkesi, bu konu için de geçerli olmalıdır. Üstelik burada, dışarıdan birisi değil, evin içindeki, hemen yanı başımızdaki çocuğun gönlü kırılmaktadır. Altından kalkılamayacak fedakârlıklar yerine, dengeyi korumak, çok daha makbul olmalıdır diye → →

Bizim açımızdan bu durum, aile içi bütün sorumluluklarda temel hedefin Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak olması ile yakından alakalıdır.

Kur'an'ın konuyu işlerken son derece etkileyici bir üslûp kullandığını önceden belirtmiştik. Özellikle İsrâ sûresindeki 23. ve 24. âyetler bu konuda çok belîğ cümleleri ihtiva etmektedir.⁴⁷ Söz konusu âyetlerin meali şöyledir:⁴⁸

"(Ey insan oğlu,) Allah'la beraber bir başka tanrı edinme ki, kendini kınanmış ve bir başına bırakılmış olarak bulmayasın. Çünkü Rabbin, başkasına değil, yalnızca O'na kulluk etmenizi ve ana babaya iyi davranmanızı buyurmuştur. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, onlara 'Öf' bile deme, onları sakın azarlama; onlara saygılı, yüceltici sözler söyle, ve onlara alçak gönüllüce ve acıyıp esirgeyerek kol kanat ger ve 'Ey Rabbin, onların beni küçükken sevgi ve şefkatle besleyip büyüttükleri gibi, Sen de onlara merhamet eyle!' de."

Ana babaya karşı evlâtların görev alanını çizen bu âyette, onların özellikle yaşlılık dönemlerinin esas alındığı açıktır. Bu devrede artık roller değişmiştir; çocukların zaaf anlarında onların yanında olan ebeveyn, şimdi kendileri zaafa düşmüşler, evlâtlarının hizmet ve bakımına ihtiyaç duyar hale gelmişlerdir. Kur'an diliyle erzel-i ömre,⁴⁹ yani ömrün en zor kısmına ulaşmışlar, bilirken bilemez olmuşlardır. Güçlünün güçsüze yardım ilkesi, burada elbette geçerli olacaktır.⁵⁰

Aslında anne babaya ihsan etmenin ne demek olduğunu kendi içinde açıklayan İsrâ sûresindeki ilgili âyete göre, evlâtlar, her an kırılabilir bir nazik cama, bir "sırça saraya" dokunurcasına bir davranış modeli geliştirmek durumundadırlar. İçine düştükleri acziyetten dolayı hayatlarının geri kalan bölümünü evlâtlarının yanında sürdürmek durumunda kalan bu iki nazik kalbe kırıcı, incitici bir şey söylenmeyecek, anne baba, küçüklüklerinde yavrularına gösterdiklerine benzer bir özenle sarıp sarmalanacak, bu insanî şefkatle de yetinilmeyerek, bu iki can, şefkat ve merhametin ana kaynağına emanet edilecek, yani onların bağışlanması için dua edilecektir. Böylece evlât, söz ve fiillerindeki güzelliği, ana babası için dua ederek taçlandıracaktır. Dikkat edilirse, bu ibarelerin tamamının sözel iletişimle ilişkili olduğu görülecektir. Davranışlarda da onlara karşı öyle bir üslûp geliştirilecektir ki; onlar ömürlerinin son demini, kendilerine kol kanat geren evlâtlarının yanında, güven içinde yaşayacaklardır. Oldukça teferruatlı olarak anlatılan bu davranış modeli, gerçekten de evlâtların son

→ →

düşünüyoruz.

⁴⁷ Konuyla ilgili en kapsamlı anlatımı ihtiva etmesi nedeniyle İsrâ sûresindeki bu âyet çalışmada esas alınmış, diğer âyetlere ise atıflar yapmak sûretiyle yer verilmiştir.

⁴⁸ Anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla bir önceki âyetin meâli de sunulmuştur. Meâller için Muhammed Esed'in *Kur'an Mesajı* adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Bu âyetin çevirisindeki "demeyesin, kol kanat geresin.." kalıbı, dile verdiği siklet göz önünde bulundurularak "deme, kol kanat ger.." şeklinde değiştirilmiştir. Bkz: Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, I-II, çev: Cahid Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 1999, II,563.

⁴⁹ en-Nahl (16) : 70; el-Hacc (22) : 5.

⁵⁰ el-Cassâs, Ebu Bekr Ahmed er-Râzi, *Ahikâmu'l-Kur'ânı*, I-III, Yay. Haz: Sıdkı Muhammed Cemil, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, III, 290; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *el-Keşşâf an Habâik Cavâmidî't-Tenzîl ve Uyûmi'l-Ekâvil fi Vucûlî'l-T'evîl*, I-IV, Thk.: Muhammed Abdüsselâm Şahin, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, II, 631; el-Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Tefstru'l-Hâzin*, I-VI, Thk.: Abdüsselâm Muhammed Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV, 97; Ebussuûd, *İrşâdu'l-Aktî's-Selîm ila Mezâya'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, I-V, Dâru'l-Fikr, Basım yeri ve tarihi yok, III, 321.

derece ölçülü ve dikkatli olmaları durumunda tatbik edecekleri bir karaktere sahiptir. Ebeveyne karşı vazifeler, sadece böyle iletişim ile ilgili konularla sınırlı değildir. Yaşlılık durumlarına daha çok dikkat çekildiğine ve onların artık hayatlarını kendi başlarına idame ettirecek imkân ve güçten yoksun oldukları bir zaman söz konusu olduğuna göre, evlâdın maddî konularda da sorumluluk üstlenmesi gerekebilir.⁵¹ Nisâ sûresi 36. âyette ana babaya, yakınlara, öksüzlere vs. iyilik yapılması emredilmekte, bunun hemen arkasından da, Allah'ın cimrilik yapan gösteriş düşkünlerini sevmediği beyan olunmaktadır.⁵² Bu iki veri beraber okunduğunda, söz konusu âyetteki "ihsan"da, maddî boyutun daha öncelikli olduğu düşünülebilir.⁵³

Tefsirler üzerinde yaptığımız çalışmalar, müfessirlerin ana babaya ihsanı emreden âyetleri enine boyuna incelediklerini, hangi davranışın ihsan kapsamında ele alınacağına dair oldukça ayrıntılı açıklamalar yaptıklarını göstermektedir. İsrâ sûresindeki âyetin teferruatlı bir anlatıma sahip olması nedeniyle, müfessirlerin de bu âyeti tefsir ederken anlam çerçevesini bir hayli geniş tuttukları göze çarpmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde olabildiğince özet bir şekilde tefsirlerin ana babaya ihsanı nasıl tanımladıklarına yer vermek faydalı olacaktır.

Müfessirlerin birçoğunun İsrâ sûresinin ilgili âyetinden mülhem bir şekilde Allah'a ibadetle ana babaya iyilik ilkesinin yan yana zikredilmesine özellikle odaklandıkları görülmektedir.⁵⁴ Ana babaya hürmeti öğütleyen âyetlerde ihsan lâfzının nekre oluşu üzerinde duran kimi müfessirler, bunun çokluk ifade ettiğini belirtmişlerdir.⁵⁵ Yani ihsan ne kadar artırılabilirse o kadar artırılmalıdır. Ayrıca Râzî, ihsan kelimesinin ebeveynden sonra zikredilmesini, anlatıma mübalağa katmak olarak değerlendirmiştir. Ona göre bu ihsan konusunda ne kadar mübalağa edilse, o kadar iyi ve âyetin ruhuna uygun davranılmış olur.⁵⁶

"Onları azarlama." diyerek bırakılmadığını, ayrıca güzel sözler söylemenin de emredildiğini hatırlatan Râzî, Atâ'nın, konuşurken sesini yükseltmenin, dik dik bakmanın da bu kapsamda anlaşılması gerektiğini, zira bu gibi davranışların sözün güzelliğindeki hikmeti ortadan kaldıracığını söylediğini bize nakleder.⁵⁷

İbnu'l-Cevzî de, onlara her zaman rahatsızlık vermek yasaklanmışsa da, özellikle yaşlılıklarında artan hassasiyetlerine dikkat çeker.⁵⁸ İbn Cüreyc ise "Bulabildiğin en güzel sözü söyle." diyerek daha geniş kapsamlı ve ana babayla evlât arasındaki ilişkinin sıcaklığına daha muvafık bir fikir beyan eder.⁵⁹

Ebeveyne karşı alçakgönüllü bir yaklaşım sergilemek gerektiğinden bahsederken

⁵¹ el-Bakara (2) : 213.

⁵² en-Nisâ (4) : 36-37.

⁵³ Benzeri bir yaklaşım için bkz.: el-Hâzin, II, 6.

⁵⁴ et-Taberî ,XV, 46; el-Cassâs, II, 274; Zemahşerî, II, 633; er-Râzî, Fahrüddin Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer, *Mefâihü'l-Ğayb*, I-IX, Yay. Haz: Mektebu Tahkik Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1995,IV, 76, VII, 323; el-Hâzin, II, 66.

⁵⁵ en-Nisâbü'rî, Nizâmüddin el-Hasan b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî, *Tefsîru Ğarâibi'l-Kurân ve Ragâibi'l-Furkân*, I-XXX, (et-Taberî Tefsiri ile beraber) Dâru'l-Marife, Beyrut, 1987, XV, 27; er-Râzî ,VII, 322.

⁵⁶ er-Râzî , VII, 321-322.

⁵⁷ er-Râzî, VII, 326.

⁵⁸ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, *Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr*, I-IX, nşr: Zühayr eş-Şâviş, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1987. V, 22.

⁵⁹ et-Taberî , XV, 48.

et-Taberî, bunun yaratılıştaki bir eziklikten kaynaklanmadığını söyler. Yani bu, karakter itibarıyla zillet içinde olma durumu değildir, güçlü olduğu halde onlara karşı büyüklük taslamamak, belki “onların bilirken bilemez hâle gelişlerini” ihsas eder bir tavır içinde olmamak demektir.⁶⁰

İsrâ sûresi âyetinde gayet belîğ bir şekilde ifade edilen “Öf bile deme” emri, müfessirlerin üzerinde ısrarla durdukları bir ifade olmuştur. Bu cümleden anlaşılan, rahatsızlık verecek en ufak bir sözü söylemenin bile yasaklanmış olmasıdır.⁶¹ Mücahid bu konuda “Eza görsen bile öf deme.” diye bir açıklama yaparak, gerçekten rahatsızlık verici bir durum zuhur etse bile, artık kendilerine bakamaz hâle gelmelerinden dolayı yaşlı ebeveynin bu hallerine sabretmek gerektiğini ifade etmiştir.⁶² O, ayrıca bu ibare ile ebeveynin artık tuvaletlerini tutamayacak hale gelmiş olma ihtimali arasında bağlantı kurmuş, “Onlar küçükken nasıl senin bu ihtiyaçlarını giderirken rahatsız olmadılarsa, sen de rahatsızlık izhar etme” demiştir.⁶³

Sonuç itibarıyla ana babaya ihsanı emreden İsrâ sûresi âyetinde olduğu gibi, söz konusu âyetlerin tefsirlerinde de, toplumda hâkim olan ana babanın her sözünü yerine getirme anlamında bir itaati çağrıştıracak ihsan anlayışına yer verilmemiştir. Söylenenler genel itibarıyla yaşlı ve aciz durumdaki valideyne nasıl davranılması gerektiğini söyleyen vicdanın sesi sayılabilecek türdendir.

Ana babaya ihsan kapsamında itaate de yer veren müfessirlerin görüşlerini serdetmeden önce, birkaç cümleyle “ana babaya öf bile dememe” emri ile toplumumuzda yaygın itaat anlayışı arasında bir bağ kurulup kurulamayacağını irdelemek isteriz. Zira tedavülde olan anlayış, “Onlara karşı gelme! Her zaman ne isterlerse yap, öf bile diyemeyeceğin gibi en ufak bir muhalefette de bulunma.” direktifleriyle özetlenebilir. Bu anlamlandırma çerçevesinde, hayatıyla ilgili kritik kararlar alma aşamasındaki evlâdın, otoritesi devam eden ve çeşitli alanlarda yaptırım gücüne sahip olan ana babasına karşı gelmemek amacıyla, kendi talep ve kararlarından vazgeçmesi, Kur'anî bir görev addedilmektedir. Oysa ilgili ibarenin, ebeveynin yaşlılık ve düşkünlük dönemlerinde onlara eza vermemek, incitmek, kırıcı olmamakla birebir ilintili olduğu, hem âyet metninde, hem de müfessirlerin yorumlarında gayet açık bir şekilde görülmektedir. Üstelik burada sözü edilen evlâdın, Kur'an'ın muhatap kabul ettiği yetişkin ve mükellef bir birey olduğunu altını çizmek gerekir.

Elbette bunları ifade etmek, “ana babaya gençlik ve orta yaşlılık dönemlerinde fazlaca hürmet göstermeye ihtiyaç yoktur, ancak yaşlılık dönemlerinde çok dikkatli olmak gerekir” anlamına gelmemektedir. Ancak itaat sınırlarının, evlâdın bireysel varoluşuna doğru alabildiğine genişletildiği bir vasatta, bu âyeti okumak sûretiyle ergenlik döneminden başlayarak, ana baba evlât ilişkilerinin olmazsa olmazı basit gerginliklerin, anlaşmazlıkların bile dini alana çekilerek bastırıldığı bilinmektedir. Hal böyle olunca, evlâdın kendi benliğini ve hayatî kararlarını hiçe sayarak itaate mecbur edilmesi sonucuna ulaşılmaması açısından böyle bir şerhe ihtiyaç olduğu kanaatini taşıyoruz. Bir sonraki bölümde ele alınacağı üzere, hem ana babanın, hem de

⁶⁰ et-Taberî, XV, 50.

⁶¹ en-Nisâbüri, XV, 27; er-Râzî, VII, 323; el-Hâzin, IV, 97.

⁶² ez-Zemahşerî de aynı hususun altını çizer. ez-Zemahşerî, II, 631. et-Taberî ise, böyle bir durumda sabretmekle alınacak ecrin büyüklüğünü düşünmeyi öğütler. et-Taberî, XV, 46.

⁶³ et-Taberî, XV, 46; en-Nisâbüri, XV, 27; el-Bağavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Meâlimü't-Tenzil*, I-VI, Tsh: Abdusselâm Ali Şâhîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1995, IV, 97.

evlâtların bilmesi gereken husus, aile içinde ortaya çıkacak anlaşmazlık noktalarında, ebeveyne “öf bile demeden”, ama kişisel amaçlardan da vazgeçmeden evlâtların kendi hayat kurgularını oluşturma hak ve görevlerinin olduğudur.

Buraya kadar ifade edilenlerin genel karakterini değiştirmese de; tefsirlerde yer alan ve katı bir itaat anlayışını temsil edecek türden cümleleri hatırlamak, bugün gelinen noktanın teşhisi açısından önemlidir.

EBEVEYNE İTAATIN DİNİ BİR GÖREV OLUŞUNA İLİŞKİN YORUMLAR

Kur'an'ın, ana babalara karşı eda edilmesi gereken vazifeleri ifade ederken “ih-san” ve “birr”den başka bir kelime kullanmadığı, ihsanı, özellikle korunması durumunda yaşlı ebeveyne nasıl davranılacağını bildirme sadedinde açıkladığı ve bundan farklı bir görev yüklemesi yapmadığı bir önceki bölümde ifade edilmişti. İtaat konusu dinî açıdan düşünüldüğünde, ana babanın, Allah'a itaati emrediyorlarsa itaatle, Allah'a isyanı emrediyorlarsa isyanla karşılaşmaları gerektiği, meşhur ve doğru bir ilkedir. Aslında “emir bi'l-ma'ruf, nehiy ani'l-münker” ilkesinin de doğal sonucu olarak bu durum, sadece anne baba için değil, iletişim halinde bulunulan, otorite sahibi olsun olmasın, büyük küçük herkes için geçerlidir.

Ebeveyne itaatin dini sorumluluk alanına çekilerek evlâdın bireyselliğini gerçekleştirmesine mani bir vasıf kazanması, bize göre Lokman sûresi 8. âyetinin bir yorumuna dayanmaktadır. Bir yorumun bu kadar revaç görmesi, sosyolojik, psikolojik diğer birçok etkenin yanı sıra, ana babaya ihsana, Kur'an ve Hz. Peygamber tarafından biçilen payeye yaslanma şansı bulmuş olmasıyla da yakından alakalıdır.

Burada öncelikle ebeveyne itaati zorunlu kılan yaklaşıma kaynak teşkil ettiğini düşündüğümüz Lokman sûresi âyetinin mealini verelim:

“[Allah diyor ki:⁶⁴] Biz insana, anne babasına karşı iyi davranmasını emrettik: Annesi onu nice acılara katlanarak karnında taşıdı ve çocuğun annesine bağımlılığı iki yıl sürdü; [öyleyse, ey insanoğlu,] Bana ve anne babana şükret, bütün yollar sonunda Bana ulaşır. [Allah diyor ki:] (Anne babana saygılı ol) ama kabul edemeyeceğin herhangi bir şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarsa onlara uyma; [o durumda bile] onlara bu dünyada iyilikle davran ve Bana yönelenlerin yolundan git. Sonunda hepiniz Bana döneceksiniz ve o zaman [hayatta iken] yapmış olduğunuz her şeyi [gerçek şekliyle] size bildireceğim.”⁶⁵

Burada ve Ankebût sûresinde⁶⁶ kişiyi şirke zorlayan anne babanın bu davranışına muhalefet edilmesi istenirken kullanılan “itaat etme”(إِطَاعًا) cümlesi, kanaatimizce şu bağlamda anlaşılmalıdır: “Şirk konusunda anne babanın sözü dinlenmeyecek, ama bunun dışında, içinde masiyet unsuru olmayan bütün cümle ve emirlerinde onlara itaat edilecektir.” Yani âyetin mefhum-ı muhalifinden çıkarılan mana, bize göre ihsan ve itaat kavramlarının birbiri yerine kullanılması gibi bir yanlışlığa zemin hazırlamıştır.

Aslında itaat kelimesinin burada terim manada değil; uyma, sözünü dinleme

⁶⁴ Bu bölüm, Lokman'ın evlâtlarına vasiyetleri esnasında zikredildiği için, bu cümlelerin Allah'a ait olduğunu belirtmek amacıyla böyle bir açıklama yapmaya ihtiyaç duyulmuştur. Genelde kabul edilen görüş, bu iki âyetteki cümlelerin Lokman'a ait olmadığı yolundadır. Said Havva ise, Lokman'ın bunları belki vahiy parçaları olarak evlâtlarına okumuş olabileceğini söyler. Havva, Said, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, I-XI, Dâru's-Selâm, Kahire, 1985, IV, 4318.

⁶⁵ Lokman (31) : 14-15.

⁶⁶ el-Ankebût (29) : 8.

anlamında kullanıldığı gayet açıktır. Ebeveyne itaati, ihsanın içinde değerlendiren ilk müfessir olarak kabul ettiğimiz, en-Nisâbü'ri'ye göre ana babaya itaat, Allah'a kulluktan sonra gelir ve onun bir parçasıdır.⁶⁷ Cassâs da İsrâ sûresini tefsir ederken, Allah'ın bu âyetle ebeveyne yumuşak söz söylemeyi ve içinde ma'siyet olmadığı sürece emirlerine icabet etmeyi öğütlediğini ifade etmektedir.⁶⁸ Aynı Cassâs, Hz. Peygamber'in, cihada çıkmak isteyen bir gence anne babasından izin almasını öğütlemesinden yola çıkarak "Ebeveynin izni olmadan evlâdın cihadı caiz değildir." hükmünü, ana babanın bakacak başka kimsesi olmamasıyla açıklamıştır. Ona göre, can endişesi olmayan ticaret vb. bir konuda evlâdın ebeveynden izin almasına gerek yoktur, ebeveynin de mani olma hakkı yoktur.

Ebussuûd Efendi ise, Fudayl b. İyad'ın, ihsanın anne babanın evlâdından zâhirî ya da bâtinî muhalefet görmemeleri anlamına geldiğini söylediğini nakleder.⁶⁹

el-Cezâirî, taradığımız tefsirler içinde en-Nisâbü'ri'den sonra itaat kavramını ısrarla kullanan ikinci müfessirdir. Ma'siyet olmayan konularda itaat, ihsan ve maruf kavramlarının dahilindedir.⁷⁰ Muğniyye de Allah'ın razı olmayacağı konular hariç her konuda itaatten söz etmektedir.⁷¹

Ebeveyne itaati bir Allah emri olarak algılayan müfessirlerin görüşlerini böylece özetlemek mümkündür. Söz konusu yorumun şekillenmesine dair kanaatimizi serdetmeden önce, itaat geleneğinin sağlamasını yapmaya bir başlangıç teşkil etmesi amacıyla, ana babaya ihsan kavramının içine itaati de alan görüşün tefsir literatüründeki yansımalarına yer vermeyi uygun bulduk. Ancak şunu açıkça belirtmek gerekir ki; bu tefsirlerin sayısı fazla değildir ve ihtiva ettikleri itaat söylemi, toplumsal uygulamaya ve bunu besleyen müstakil eserlere oranla çok daha silik motifler taşımaktadır.

Ebeveyne ihsanla ilgili bu kadar açık ifade dururken, bir yorumdan yola çıkarak aile ilişkilerini ciddi bir şekilde zedeleyecek sonuçlara ulaşılması vakiasında, Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde değerlendirememenin emareleri bulunmaktadır. Bir kere Lokman sûresinde söylenen "Bu dünyada onlarla iyi geçinin." ifadesi, genel kabul gören itaat anlayışı şekillendirilirken hiç hesaba katılmamış gibidir. Zira bu durumda "iman noktasında bile ana babayla iyi ilişkileri koruyarak, onların sözünü dinlememe söz konusu olabildiğine göre, diğer konularda aynı tavrı geliştirebilmek hem mümkün, hem de çok daha kolay olacaktır" şeklinde bir yaklaşım belirlenmesi de imkân dâhilinde olabilirdi. Bu açıdan, evlâtlara, Allah'la ahitlerini bozmadan ve kendilerini yaşatmada Allah'ın birinci elden yardımcıları olan ebeveynlerini kırıp kızdırmadan onlarla iyi ilişkileri korumalarının emredilmiş olması, çatışma anlarında bile insanın kendisiyle, ebeveyniyle ve Allah'la kaliteli bir iletişimi devam ettirmesinin mümkün olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

İslâm'ın en önemli değeri iman konusunda bile, hem ana babaya uymayıp, hem de onlarla iyi anlaşılabilirse, hayatın diğer konularında bunu yapmak çok daha kolay olmalıdır. Aslında itaati evlâtlara zorunlu kıldığı söylenen âyetin ta kendisi,

⁶⁷ en-Nisâbü'ri, XV, 26, XXI, 55.

⁶⁸ el-Cassâs, III, 290.

⁶⁹ Ebussuûd, III, 321.

⁷⁰ el-Cezâirî, Ebubekr Câbir, *Eyseru't-Tefsîr li Kelâmi'l-Âliyyi'l-Kebîr*, I-V, Dâru'l - Hayr, Medine, H. 1419, IV, 113, 205.

⁷¹ Muğniyye, Muhammed Cevâd, *et-Tefsîru'l-Kâşif*, I-IX, Dâru'l-İlm lil-Melâyin, Beyrut, 1981, VI, 95.

anne ve babaların evlâtları için her zaman ve her konuda en iyiyi bilemeyeceklerini de açıkça ifade etmektedir. Sebeb-i nüzûle konu olan Sa'd'ın annesi, oğlu Müslüman olduğunda, onun için en iyiyi istediğini iddia ettiğinden, durumu protesto ederek Sa'd'ı kararından döndürmek amacıyla üç gün yememiş, içmemiş ve Arabistan'ın meşhur sıcağında evinin damında gölgelenmeyi reddetmişti.⁷² Ancak onun evlâdı için istediği, evlâdının kendisi için istediği değildi. Üstelik inanç gibi aslî bir konuda böyle keskin yanılgılar ortaya çıkıyorsa, günlük hayata ilişkin meselelerde sıkıntı yaşanması, çok daha doğal kabul edilmelidir.

Bu bağlamda hatırlanmalıdır ki; kuşak çatışması, toplumsal değişim ve gelişimin en önemli sigortalarından biri olarak kabul edilirse, pozitif bir değere dönüştürülebilir. Ebeveyne danışarak onların hayata ilişkin tecrübelerinden yararlanmak, evlâtlara yaşamlarında her zaman destek olacaktır. Bununla birlikte karar alma noktasına gelindiğinde mükellef bir birey olan evlât, serbestçe kendi hayatının kararını kendisi alarak sorumluluğunu yükleneyecektir. Eğer bu karar ebeveynin taleplerine uymuyorsa onları incitmeden, izahlar getirerek gönüllerini alacaktır. Elbette bunu yapabilmek için, anne babanın da evlâtlarının hayatının, kendilerinininkinden ayrı bir değer olduğunu kabul etme bilincine sahip olmaları gerekir. Yoksa evlât ne kadar yumuşak davranırsa davranırsın, sadece kendi kararını alma hakkını kullanması bile isyanın en açık delili sayılabilmektedir.

SONUÇ

Geleneksel itaat kültürünün biçimlendirdiği şekliyle, ana babaya karşı evlâdın duruşunun belirlendiği yapılanmada, ait olma ihtiyacı fazlasıyla karşılanırken, birey olma ihtiyacı genellikle doyurulmadan geçirilmiştir. Ancak bundan daha kötüsü; bunun dinî terminoloji kullanılarak pekiştirilmiş olmasıdır. Ancak bu noktada Kur'an'ın bütünlüğüne gereken önem verilmemiş, onun dünyaya tek gelme gitme ve tek başına hesap verme ilkelerinden mülhem bir bağımsızlığa özen gösterilmemiştir.

Çarpıcı bir örnekle; Hz. İsmail'in babası karşısında mutî hâline dikkat çekilmiş, ama bundan önce, kıssanın Hz. İbrahim'in oğluna, durumu açık ve nazik bir dille anlatan ve fikrini soran yanına değinilmemiştir. Ana babaların görevlerine değil de, haklarına daha fazla ağırlık verilmiştir. Anne baba, sanki evlâtları hakkında hem dünya, hem de ahiret hayatında "lâ yüs'el" bir konuma sahiptirler. Oysa diğer bütün insan ilişkilerinde olduğu gibi, ebeveyn-çocuk arasında da kul hakkına riâyet etmek temel prensip sayılmak zorundadır. Başka kulların hukukuna özen gösterenlerin, kendi evlâtlarının da, sadece bir kul olarak gözetilmesi gereken hakları olduğunu fark edemedikleri gözlemlenmektedir. Durum böyle olunca, evlâtların kişilik ve var oluş hakları, daha çocukluk yıllarından itibaren ikinci plâna itilmekte, ama buna mukabil ebeveyn ile ilişkiler zedelenmekte, sevgiye dayanması gereken özünden çok şey kaybetmektedir.

Biz ana babaya itaat diye adlandırılan ve içeriği de bu ada uygun olarak belirlenen görevin, Kur'an'daki kelime kullanımları ve içerik göz önünde bulundurularak, ana babaya ihsan olarak yeniden tanımlanması gerektiğini düşünüyoruz. Ana baba evlât ilişkilerini, ihsan kavramının yön vereceği şekilde yeniden düzenlemek, aile hayatına yeni bir renk katacak, fikri, vicdanı hür insanların yetiştirilmesine zemin

⁷² et-Taberî, XX, 84 ; XI,44; el-Bağavî, V, 42.

hazırlayacaktır kanaatini taşımaktayız. Bunun için ilk önce anne babaya büyük mesuliyet düşmektedir. Evlâtlarının sadece bedensel değil, kişilik gelişimlerine de özen göstermek, Allah eliyle onlara sundukları hayatı, kendileri olarak yaşamalarına müsaade etmek, anne babaların en büyük görevlerinden olacaktır. Evlâtların, bizlerin birer uzantısı olarak değil, apayrı bir hayatı yaşamak üzere dünyaya geldiklerini unutmamak gerekir. Onlar için verilen her tür emek, karşılığını ancak Allah'ın ödeyebileceği bir büyük, kutlu emektir.

Burada çocukların kendi hayatlarını kurmasıyla ilgili klasik bir söylemi biz de kullanalım: Yavru kuşları ömür boyu değil, sadece uçana kadar yuvada beslemek, ama sonra kendi kanatlarıyla uçmalarına izin vermek ve bundan mutluluk duyabilmek, bizim toplumumuz için kolay bir hedef değildir. Bir kere, böyle kendi kanatlarıyla uçan kuşların bir daha yuvaya geri dönmeyeceklerinden endişe edilir. Oysa gözünü yuvada açan kuş, onun yolunu kaybetmez. Aradaki sevgi ve saygı zedelendiği ve orada olmak istemediği halde, içinde uçuş arzusuyla oturmasındansa, uçuşuna izin vermek, kırılan bir kanadı onarmanın bazen en iyi yolu olabilecektir.

Ana baba evlât ilişkilerini, Kur'an'ın bir imtihan olarak nitelediğini belirtmiştik. Bu noktada şahsî kanaatimiz odur ki; ana babanın imtihanı, evlâdinkinden daha büyüktür. Yine meşhur bir başka örnekle söylersek, anne babalar karşılarında, Hz. İsmail gibi, "Buyur babacığım, emredilene yap." diyen bir evlât bulmak istiyorlarsa; Hz. İbrahim gibi "Yavrucuğum, bu konuda ne dersin?" diye sormayı öğrenmek zorundadırlar.

